

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

КРАСНОГОЛОВЕЦЬ СЕРГІЙ ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 343.415 (477+438+437.1+437.6+439)

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧИХ ТА РЕФЕРЕНДНИХ ПРАВ
ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ ТА ДЕРЖАВАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
ЄВРОПИ (порівняльний аналіз на прикладі
Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії)**

Спеціальність: 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів
2009

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Ужгородському національному університеті.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
Бисага Юрій Михайлович,
Ужгородський національний університет,
директор Інституту держави і права країн
Європи.

Офіційні опоненти –

доктор юридичних наук, доцент
Лихова Софія Яківна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри кримінального права та
кримінології;

кандидат юридичних наук
Сенько Микола Миколайович,
Львівський державний університет
внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін.

Захист відбудеться «15» травня 2009 року о «13.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.725.02 у Львівському державному університеті внутрішніх справ (79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26).

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Львівського державного університету внутрішніх справ (79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26).

Автореферат розісланий «10» квітня 2009 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В.Красницький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Належне функціонування конституційних форм безпосередньої демократії є показником рівня розвитку демократичного режиму у тій чи іншій державі, бо тільки з допомогою виборів та референдуму як головних форм безпосередньої демократії громадяни конкретної держави (у тому числі й України) мають можливість висловити свою підтримку тій чи іншій політичній силі, тому чи іншому кандидатові на посаду глави держави, висловити свій погляд на той чи інший законопроект, який виноситься на референдум, тобто реалізує народний суверенітет.

З огляду на вищенаведене, у механізмі правового регулювання законодавець особливого значення надає запровадженню правових гарантій реалізації виборчих та референдних прав громадян, серед яких особливе місце займає кримінальна відповідальність як один із видів юридичної відповідальності за перешкодження реалізації таких форм безпосередньої демократії, як вибори і референдум.

Питання забезпечення механізму захисту виборчих та референдних прав і свобод людини і громадянина в Україні стало об'єктом дослідження значної кількості вчених, а саме: А.В. Зінов'єва, В.В. Кравченка, А.М. Колодія, А.О. Олійника, І.Й. Магновського, В.Ф. Погорілка, Ж. Пустовіт, В.Л.Федоренка та ін. Проблеми кримінальної відповідальності за порушення виборчих прав і права на участь у референдумі громадян України досліджувались у дисертаційних та монографічних працях П.П. Андрушка, І.О. Зінченко, Л.П. Медіної, М.І. Мельника, М.О. Мягкова, С. Я. Лихової та ін.

Однак аналіз наукових публікацій та законодавчих актів дозволяє стверджувати, що проблема кримінально-правової охорони виборчих та референдних прав так і не отримала остаточного ефективного вирішення. Положення законодавства в цій частині навряд чи можна вважати бездоганними, а відтак в науці та правозастосовній практиці залишається багато дискусійних питань.

Більше того, практика проведення виборів у нашій державі яскраво демонструє недоліки кримінально-правових норм, якими встановлена відповідальність за злочинні посягання на виборчі права громадян та їх право на участь у референдумі, а тому виникає подальша необхідність удосконалення кримінального закону.

Тому не слід забувати, що важливе значення для вирішення національних кримінально-правових проблем має зарубіжний досвід їх розв'язання. Його осмислення дає можливість краще зрозуміти національне право. Окрім цього, вивчення зарубіжного права дозволяє використати позитивний досвід інших держав та уникнути помилок при вирішенні відповідних питань у національному кримінальному праві.

Вибір для порівняльного дослідження кримінального законодавства таких держав Центральної Європи, як Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія, пояснюється низкою обставин:

- по-перше, суспільно-політичні зміни, які відбулися у цих державах після падіння режиму тоталітарного соціалізму, за своїми рисами є максимально схожими до змін, які відбуваються в Україні;

- по-друге, всі зарубіжні держави, законодавство яких обране для дослідження, доволі недавно стали членами Європейського Союзу, до чого прагне і Україна;

- по-третє, правові системи обраних для дослідження держав входять до романо-германської правової сім'ї, а тому особливості кримінальної відповідальності за порушення виборчих і референдних прав громадян у кожній з них піддаються порівняльно-правовому дослідженню та відповідають принципам компаративного аналізу.

Зазначені вище обставини, як видається, цілком підтверджують актуальність та необхідність проведення компаративного аналізу питань кримінальної відповідальності за порушення виборчих і референдних прав громадян в Україні та обраних державах Центральної Європи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Роботу виконано на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Ужгородського національного університету. Обраний напрям дослідження узгоджується з положеннями Програми інтеграції України до Європейського Союзу, схваленої Указом Президента України від 14 вересня 2000 року №1072/2000, Державної програми підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції України на 2004–2007 роки, затвердженої Указом Президента України від 13 грудня 2003 року №1433/2003, Концепції Комплексної програми профілактики правопорушень на 2006–2008 роки, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2006 року № 116-р.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є формулювання положень, спрямованих на розвиток науки кримінального права та вдосконалення норм Особливої частини КК України щодо кримінальної відповідальності за злочини, що посягають на виборчі права громадян та їх право на участь у референдумі, які ґрунтуються на проведеному дослідженні кримінально-правових норм КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини, КК Чехії з цієї проблематики.

Для досягнення зазначеної мети автор поставив такі завдання:

- 1) з'ясувати особливості порівняльно-правового дослідження в галузі кримінального права;
- 2) дослідити зміст міжнародно-правових стандартів

щодо забезпечення виборчих і референдних прав і свобод громадянина; 3) провести детальний кримінально-правовий аналіз статей КК України та КК обраних для дослідження держав Центральної Європи (Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії); 4) на основі компаративного аналізу встановити подібність та відмінності у кримінально-правовому механізмі захисту виборчих та референдних прав громадян; 5) дослідити кримінально-правові санкції за злочини проти виборчих та референдних прав громадян за КК України і КК Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії та провести їх порівняльний аналіз; 6) виявити позитивний досвід закріплення відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян у КК Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії та оцінити можливість його використання в Україні; 7) сформулювати на основі проведеного дослідження теоретичні положення і практичні рекомендації щодо вдосконалення КК України в частині встановлення відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян.

Об'єктом дисертаційного дослідження є кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих та референдних прав громадян.

Предметом дослідження є норми КК України, КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини, КК Чехії, якими встановлено відповідальність за злочини проти виборчих та референдних прав громадян, положення міжнародних документів, у яких визначено стандарти забезпечення виборчих і референдних прав і свобод громадянина, норми галузевого законодавства України тощо.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали фундаментальні праці в галузі кримінального права вищеназваних вчених, а також таких авторів: П.П. Андрушка, Я.М. Браїніна, Б.В. Волженкіна, С.Б. Гавриша, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Кудрявцева, Н.Ф. Кузнецової, Б.А. Курінова, П.С. Матишевського, П.П. Михайленка, В.О. Навроцького, С.А. Тарарухіна, В.Я. Тація, А.Н. Трайніна, В.С. Трахтерова, В.В. Устименка, Е.А. Фролова, С.Д. Шапченка, С.С. Яценка та інших. Особливу увагу зосереджено на працях учених-компаративістів: Ю.М. Бисаги, Г.О. Єсакова, М.В. Савчина, А.Х. Саїдова, К. Цвайгерта, Х. Кетца, М.Н. Марченка, Р. Давида, К. ЖофFRE-Спінозі, О.Н. Ведерникова, А.А. Малиновського, Дж. Флетчера, А.В. Наумова, М.І. Хавронюка.

Емпіричну основу дослідження склали кримінальні справи, порушені за ознаками злочинів проти виборчих та референдних прав громадян, що розслідувались прокуратурою Закарпатської області, а також матеріали, розміщені у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Методи дослідження. При проведенні дослідження використовувався комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Методологічну основу дисертації складає *загальнонауковий діалектичний метод*, який використовується у всіх розділах дисертаційного дослідження і дає можливість проаналізувати кримінальну відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян за КК України, КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини, КК Чехії. Цей метод також застосовувався під час формулювання висновків і пропозицій.

Порівняльно-правовий метод використовується для визначення сутності кримінально-правових норм, якими встановлюється кримінальна відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян у КК України, КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини, КК Чехії, виявлення спільних та відмінних ознак кримінального закону у кожній із зазначених держав, для визначення можливих напрямків вдосконалення КК України шляхом використання досвіду правового регулювання у державах, законодавство яких досліджується.

Догматичний метод дослідження використовується у всіх структурних частинах дослідження для проведення тлумачення змісту того чи іншого юридичного терміна.

Системно-структурний та формально-логічний метод застосовується при аналізі того чи іншого злочину через призму його поділу на загальноприйняту в науці кримінального права структуру: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона.

Метод моделювання дозволив, із врахуванням позитивного досвіду зарубіжних країн, запропонувати найбільш досконалу редакцію статей КК України, якими встановлено склади злочинів за порушення виборчих і референдних прав громадян.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що дисертація є першим в Україні монографічним порівняльним дослідженням інституту кримінальної відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян за кримінальним правом України та кримінальними законодавствами Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії. У нашому дослідженні обґрунтовано ряд положень та висновків, що характеризуються науковою новизною та виносяться на захист.

Уперше:

– обґрунтовано недосконалість існуючого на сьогодні в юридичній літературі підходу до проведення порівняльно-правового дослідження в галузі кримінального права, коли порівняння здійснюється через призму тлумачення сутності «правова система», «правова сім'я» та шляхом протиставлення «правової системи» тієї чи іншої держави між собою, через віднесення їх за певними критеріями до різних «правових сімей», та

запропоновано проводити компаративний аналіз із врахуванням міжнародно-правових стандартів виборчих і референдних правовідносин;

– обгрунтовано думку про недоцільність зазначення у ч. 7 ст. 158 КК України ще й конкретних способів фальсифікації, а протиправні дії, встановлені цією частиною, запропоновано викласти в окремій статті, диспозицію якої сформульовано автором у Додатку 1 дослідження;

– запропоновано доповнити ст. 157 КК України ч. 5, у якій встановити кримінальну відповідальність особи, котра отримала грошові кошти або очікує отримання грошових коштів, матеріальної чи нематеріальної вигоди за голосування у визначений спосіб, та у Додатку 1 дослідження сформульовано диспозицію та санкцію частини статті;

– автором обгрунтовано необхідність доповнення ст. 157 КК України ч. 6, якою встановити спеціальну підставу звільнення особи від кримінальної відповідальності у випадку отримання матеріальної чи нематеріальної вигоди за голосування у визначений спосіб та наведено редакцію цієї частини статті;

– на підставі порівняльно-правового аналізу та на основі позитивного досвіду зарубіжних країн автором обгрунтовано необхідність встановити кримінальну відповідальність за підробку документів, які складаються для ініціювання проведення референдуму та на підтримку висунення кандидата на пост Президента України, і запропоновано можливу редакцію цієї статті.

У дисертації набули подальшого розвитку:

– пропозиції щодо необхідності внесення змін до КК України та виключення ст. 160 КК України після внесення відповідних змін до ст.ст. 157, 158, 159 КК України, що дозволило б застосувати єдиний підхід формування кримінально-правових норм, спрямованих на захист виборчих і референдних правовідносин, незалежно від форми безпосередньої демократії;

– пропозиції про декриміналізацію злочинів щодо внесення неправдивих відомостей до державного реєстру виборців з одночасним внесенням змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення;

– пропозиції щодо запровадження якнайповнішого переліку способів вчинення перешкоджання реалізації виборчих і референдних прав громадян та оцінено з позитивного боку закріплення у кримінально-правовій нормі закритого переліку способів вчинення перешкоджання реалізації виборчих і референдних прав громадянина, що найбільш повно відповідає природі кримінального права, основним принципом якого є недопустимість застосування аналогії. Запропоновано у ч.ч. 1, 2 ст. 157 КК України розширити перелік способів перешкоджання, доповнивши його, відповідно, способами – «перешкоджання,

здійснене публічно» та «перешкодження загальнонебезпечним способом»;

– додатково аргументовано, що положення диспозиції ст. 158¹ КК України та ст. 357 КК України, якою встановлено кримінальну відповідальність за знищення чи пошкодження офіційних документів, збігаються за своєю юридичною природою, а тому, зважаючи на практику регулювання зазначеного складу злочину, пропонується доповнити ч. 5 ст. 158 КК України словами «або знищення чи пошкодження виборчих бюлетенів (бюлетенів для голосування на референдумі) чи інших виборчих документів (документів референдуму)», а ст. 158¹ КК України взагалі виключити, оскільки відповідальність за такі діяння передбачена ст. 357 КК України;

– нами обґрунтована необхідність встановлення відповідальності і за порушення порядку фінансування проведення референдуму. Відсутність такої кримінально-правової норми є недоліком чинного КК, а тому необхідно внести зміни до чинної сьогодні ст. ч. 1 ст. 159¹ КК України. Запропонована можлива редакція диспозиції цієї статті в підрозділі 3.4. та Додатку 1 дослідження.

Удосконалено:

– позицію щодо необхідності уточнення диспозиції ч. 8 ст. 158 КК України та запропоновано словосполучення «громадянину проголосувати за іншу особу» замінити на «особі проголосувати за іншого виборця». Адже, виходячи з чинної редакції ч. 8 ст. 158 КК України, надання можливості проголосувати особі без громадянства замість громадянина, включеного до списку виборців, не утворює складу цього злочину;

– позицію щодо необхідності уточнення диспозиції ч. 8 ст. 158 КК України, доповнивши словосполучення «надання виборцю заповненого виборчого бюлетеня (бюлетеня для голосування на референдумі)» після слова «виборцю» положенням такого змісту «(особі, яка голосує на референдумі)»;

– підходи до удосконалення диспозиції ч. 1 ст. 159 КК України та запропоновано викласти її у такій редакції: «порушення таємниці голосування, всупереч волі особи, яка голосує».

Практичне значення дослідження. Основні положення і висновки, викладені в дисертації, можуть бути використані в науці кримінального права як матеріал для подальшого дослідження проблем кримінального права кожної з держав: Польщі, Словаччини, Угорщини, України, Чехії.

Результати дослідження можуть бути використані в законотворчій діяльності для подальшого вдосконалення чинного кримінального законодавства, зокрема, тих статей КК України, якими встановлено відповідальність за злочини, що посягають на виборчі та референдні права громадянина.

Основні положення дисертації можуть бути використані в навчальному процесі – при вивченні Особливої частини кримінального права України та спецкурсів із вивчення кримінального права зарубіжних держав і порівняльного кримінального права щодо відповідальності за порушення виборчих і референдних прав громадян. Також матеріали дисертації можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на круглому столі «Вибори в Україні: проблеми правового регулювання», який відбувся на кафедрі конституційного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Ужгородського національного університету 17 вересня 2007 року; Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій правам людини (10 грудня 2007 року, м. Ужгород); Міжнародній науковій конференції «Четверті юридичні читання» (секція кримінального права, кримінально-процесуального права, 3–4 квітня 2008 року, м. Київ); X Всеукраїнській науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні: проблеми і перспективи» (секція кримінально-правових дисциплін, 11 квітня 2008 року, м. Тернопіль); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина» (секція кримінального права, 11 квітня 2008 року, м. Івано-Франківськ); Міжнародній науково-практичній конференції «Перші юридичні читання» (секція кримінально-правових дисциплін, 23 травня 2008 року, м. Луцьк); щорічних підсумкових конференціях професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету.

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 5 статтях автора, опублікованих у наукових фахових виданнях.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації складає 226 сторінок, з них: обсяг основного тексту – 188 сторінок, список використаних джерел (214 найменувань) – на 24 сторінках, обсяг додатків – 14 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначається зв'язок роботи з науковими програмами та планами, мета та завдання дослідження, об'єкт і предмет дослідження, наукова новизна отриманих результатів, їх практичне значення та апробація результатів дослідження, перелік публікацій.

Перший розділ «Загальні засади порівняльно-правового дослідження проблем кримінальної відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян в Україні та державах Центральної Європи» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 1.1. «Поняття порівняльного дослідження та його методика» наводяться особливості проведення порівняльного дослідження, у тому числі і в галузі кримінального права, аналізуються принципи порівняльно-правового методу дослідження, засади проведення порівняльного аналізу.

Дисертантом обґрунтовано висновок, що проведення порівняльного аналізу кримінальної відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадянина в Україні та окремих країнах Центральної Європи пов'язано з певними тенденціями розвитку законодавства, встановленням на міжнародному рівні певних вимог до забезпечення конституційних політичних прав і свобод громадян у зазначеній сфері.

У підрозділі 1.2. «Особливості кримінально-правових сімей сучасності» розглядаються питання, пов'язані з поділом правових систем на правові сім'ї за низкою критеріїв. Дисертант доходить висновку, що типологію кримінально-правових систем слід здійснювати через призму класифікації правових систем в цілому, що є найбільш обґрунтованим. Водночас протиставлення сім'ї загального права і континентальної правової сім'ї значно зменшує можливості компаративного дослідження. Саме тому автор обґрунтовує необхідність пошуку нового підходу проведення порівняльно-правових досліджень, в тому числі і у галузі кримінального права, та викладає своє бачення проведення компаративного дослідження.

У підрозділі 1.3. «Міжнародні стандарти у галузі виборчих і референдних прав громадян та їх значення для проведення порівняльно-правового дослідження» наводиться обґрунтування необхідності застосування під час порівняльного аналізу міжнародних стандартів у галузі виборчих і референдних прав громадян. Аналізуються різні підходи до тлумачення сутності міжнародних стандартів прав і свобод громадян, їх поділу за тими чи іншими критеріями. Нами запропоновано власне визначення міжнародних стандартів виборчих і референдних прав громадян, які визначаються як прийняті на міжнародному рівні конвенції, декларації, пакти та інші документи, ратифіковані державами-учасницями, а також міжнародно-правові документи, прийняті міжнародними організаціями (об'єднаннями), в яких містяться норми-принципи або норми-рекомендації в галузі регулювання виборчих і

референдних правовідносин, що є загальнообов'язковими для держав-учасниць чи держав-членів організацій (об'єднань) та за порушення яких до держав можуть бути застосовані заходи міжнародного впливу.

У підрозділі 1.4. «Загальна характеристика норм КК України, КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини та КК Чехії, які встановлюють кримінальну відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян» проводиться аналіз статей КК Польщі, КК Словаччини, КК Угорщини, КК Чехії та КК України, якими встановлено відповідальність за порушення виборчих і референдних прав громадян. Вибори та референдум є подібними за своєю правовою природою, а тому механізм кримінально-правового захисту цих форм безпосередньої демократії не повинен відрізнятися один від одного. Пропонуються напрямки вирішення цієї проблеми.

Другий розділ «Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадянина за КК України, КК Чехії та КК Словаччини» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. «Особливості відповідальності за перешкоджання здійсненню виборчих та референдних прав громадян» проаналізовано об'єкт цих злочинів, яким є виборче право громадянина та право голосувати на референдумі. Дисертантом зазначено, що порушені права є конституційними, адже закріплені у Конституції Словаччини, ст. 21 Хартії основних прав та свобод Чехії та у ст. 38 ч. 1 Конституції України. На підставі цього ми вважаємо, що норми, які передбачають відповідальність за порушення виборчих прав та права на участь у референдумі за КК України, КК Словаччини, КК Чехії, є нічим іншим, як правовою гарантією реалізації конституційних прав громадян цих держав, а від їх ефективного застосування залежить існування належного механізму відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян. Внаслідок несистемного бачення змін, які вносяться до КК України, вітчизняний законодавець відокремив відповідальність за перешкоджання реалізації громадянином України своїх виборчих прав та права на участь у референдумі.

У межах підрозділу проаналізовано способи перешкоджання реалізації виборчих та референдних прав громадян.

КК України, на відміну від КК Чехії, КК Словаччини, передбачив доволі розгалужену систему кримінально-правових покарань, передбачених у санкції ст. 157 КК України, що оцінюється нами позитивно.

У підрозділі 2.2. «Відповідальність за підробку виборчих документів чи документів референдуму та фальсифікацію

результатів голосування» автором проаналізовано ч. 2 §177 КК Чехії, якою встановлено кримінальну відповідальність за підробку відомостей у документах щодо кількості членів політичної партії, чи за іншу підробку у документі, призначеному для виборчих цілей, чи у будь-якому іншому документі, що пов'язаний з виборами чи референдумом. Дисертантом сформовано перелік виборчих і референдних документів, які можуть бути предметом цього злочину.

У п. «а» ч. 2 §351 КК Словаччини, ч. 3 §177 КК Чехії встановлено відповідальність за завідомо невірний підрахунок голосів. Аналогічна норма передбачена у ст. 158 КК України, якою встановлено кримінальну відповідальність за фальсифікацію виборчих документів, документів референдуму чи фальсифікацію підсумків голосування. Ми дійшли висновку, що фальсифікація результатів виборів чи референдуму, або свідомо невірний підрахунок голосів має місце тоді, коли результат дійсних виборів або результат підрахунку голосів на виборах чи референдумі подається у вигляді, що не відповідає фактичному голосуванню громадян, через порушення під час підрахунку голосів чи складення протоколу про результати голосування. При цьому такі порушення, в першу чергу, можуть бути відображені в протоколі підрахунку голосів на виборах чи референдумі.

У підрозділі 2.3. «Відповідальність за порушення таємниці голосування» здійснюється тлумачення ч. 2 §351 КК Словаччини, ч. 3 §177 КК Чехії, диспозицією яких встановлено кримінальну відповідальність за порушення таємниці голосування. Нами виокремлюються умови, за яких забезпечується дотримання принципу таємності за виборчим законодавством Чехії та Словаччини, проводиться аналіз цих принципів.

Третій розділ «Особливості кримінальної відповідальності за порушення виборчих та референдних прав громадян за КК України та КК Польщі» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Відповідальність за перешкоджання здійсненню виборчих і референдних прав громадянина» досліджується об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 249 КК Польщі. Автором зазначено, що, за КК Польщі, перешкоджання вчиняється шляхом застосування насильства, протизаконної погрози або обману при: проведенні зборів, які здійснюються перед голосуванням; реалізації права обирати і бути обраним; голосуванні або підрахунку голосів; складанні протоколів або інших документів, що стосуються виборів або референдуму.

Нами проводиться тлумачення диспозиції §1 ст. 250 «а» КК Польщі, яким встановлюється відповідальність особи за схилення

шляхом надання матеріальної винагороди чи створення особистої вигоди до голосування у визначений спосіб, а в §3 цієї ж статті передбачено спеціальний випадок звільнення особи від кримінальної відповідальності. Зазначена спеціальна підстава звільнення особи від кримінальної відповідальності не встановлена КК України, а тому автором обґрунтовується необхідність внесення такої норми до чинного КК України.

У підрозділі 3.2. «Відповідальність за фальсифікацію та незаконні дії щодо виборчих документів чи документів референдуму» дисертант аналізує ст. 248 КК Польщі, якою встановлено відповідальність за фальсифікацію виборчих документів та документів референдуму. Виходячи з тлумачення п. 2 ст. 248 КК Польщі, автор доходить висновку, що предметом фальсифікації є список кандидатів і виборців, протоколи або інші документи, пов'язані з виборами або референдумом.

Дисертант вважає, що із внесенням змін до ст. 158 КК України навіть малозначне діяння та підробка другорядного виборчого документа підпадає під кваліфікацію за ч. 2 ст. 158 КК України, а тому законодавець у цьому випадку запровадив дуже жорстку та необґрунтовану кримінально-правову норму. Хоча можливим є застосування ч. 2 ст. 11 КК України, однак у цьому випадку питання про суспільну небезпеку вчиненого злочину вирішується правозастосовним органом.

Автором аналізується диспозиція п. 5 ст. 248 КК Польщі, якою встановлюється відповідальність за одну з двох дій: 1) передача іншій особі перед закінченням голосування невикористаної картки для голосування з метою голосування цією карткою; 2) встановлюється відповідальність того, хто забирає від іншої особи невикористану картку для голосування з метою її використання для голосування. Аналогічний злочин передбачений диспозиціями частин ч. 4, 8 ст. 158 КК України. Проводиться порівняльне дослідження зазначених статей КК України та КК Польщі.

У підрозділі 3.3. «Відповідальність за фальсифікацію результатів голосування на виборах чи референдумі, підробку виборчих документів чи документів референдуму» автором аналізується п. 4 ст. 248 КК Польщі, яким встановлюється відповідальність за здійснення фальсифікації або допускання можливості фальсифікації при голосуванні і підрахунку голосів.

Звертається увага на те, що у п. 6 ст. 248 КК Польщі встановлено кримінальну відповідальність за фальсифікацію при складанні списків з підписами громадян на підтримку кандидатів на виборах до

проведення виборів, або списків для ініціювання проведення референдуму.

Проводячи порівняльно-правовий аналіз, автор відзначив, що обов'язковою умовою наявності злочину, передбаченого ч. 7 ст. 158 КК України, є наслідок у вигляді неможливості визначення волевиявлення виборців чи встановлення результатів референдуму та за відсутності конкретних наслідків, протиправні дії особи повинні кваліфікуватися з застосуванням ст. 15 КК України. Обґрунтовується думка, що кримінальну відповідальність за фальсифікацію результатів голосування необхідно встановити окремою статтею. При цьому у ч. 1 передбачити злочини з формальним складом, а в ч. 2 – з матеріальним, і як наслідок, передбачити всі ті випадки, що містяться у чинній на сьогодні ч. 7 ст. 158 КК України.

У підрозділі 3.4. «Відповідальність за порушення порядку фінансування виборчої кампанії та діяльності ініціативних груп з проведення референдуму в Україні та Польщі» автор зазначає, що розвиток правової держави, запровадження у суспільне життя принципів громадянського суспільства вимагає публічності та гласності діяльності суб'єктів виборчих і референдних правовідносин. Тут аналізуються джерела фінансування політичних партій.

Шляхом проведення порівняльно-правового аналізу дисертант доходить висновку, що вітчизняний законодавець із врахуванням міжнародно-правових стандартів пішов шляхом визначення кола осіб, яким забороняється робити внески на рахунки виборчих фондів кандидатів чи політичних партій (блоків).

Дисертант зазначає, що недоліком вітчизняного кримінального закону є відсутність закріплення відповідальності за порушення порядку фінансування проведення референдуму. Хоча, на думку автора, вказане є цілком доречним і нагальним, а порядок фінансування виборів та референдуму має ряд спільних ознак, які дозволять закріпити юридичні склади злочинів щодо порушення існуючого порядку фінансування в межах однієї статті кримінального кодексу.

Четвертий розділ «Особливості відповідальності за порушення виборчих та референдних прав особи за КК України та КК Угорщини» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1. «Кримінальна відповідальність за перешкодження реалізації виборчих та референдних прав» дисертант, узагальнивши кримінальне законодавство зарубіжних країн, доходить висновку, що обов'язковою умовою складу злочину, за диспозицією п. «д» §212 КК Угорщини, є наявність потерпілого. Аналізуються окремі способи перешкодження за КК Угорщини, серед яких – застосування

насильства, погроза, підкуп, обман, які за своїм змістом не відрізняються від аналогічних способів, передбачених у КК України, КК Словаччини, КК Чехії та КК Польщі.

Нами проводиться аналіз кримінального покарання у вигляді позбавлення права брати участь у громадських справах, застосування якого передбачено §53 КК Угорської Республіки, та зроблено висновок про недопустимість доповнення системи покарань за КК України покаранням у вигляді позбавлення виборчого права чи права брати участь у референдумі.

У підрозділі 4.2. «Відповідальність за фальсифікацію виборчих документів чи документів референдуму та фальсифікацію результатів голосування» автор здійснює тлумачення диспозиції п. d §211 КК Угорщини, яким встановлено відповідальність того, хто виконує свій підпис без права на те або подає фальшиві дані; п. g цього ж параграфу, яким встановлено відповідальність того, хто фальсифікує результат виборів та референдуму. На підставі порівняльного дослідження автор доходить висновку про надмірну деталізацію наслідків злочину у диспозиції ч. 7 ст. 158 КК України та необхідність вдосконалення вказаної частини статті.

Подібно до КК Польщі, у п. «а» §211 КК Угорщини встановлено кримінальну відповідальність особи, яка, порушуючи правила висунення шляхом застосування погрози, насильства, введення в оману або надання матеріальних засобів, отримує підтримку; пункт «в» цього ж параграфу встановлює відповідальність особи, яка в інтересах ініціювання виборів або референдуму отримує підтримку шляхом застосування погрози, насильства, введення в оману або надання матеріальних засобів. Дисертант доходить обґрунтованого висновку про необхідність доповнення КК України кримінальною нормою, якою слід встановити кримінальну відповідальність за підробку виборчих і референдних документів, що складаються до призначення виборів чи референдуму.

У підрозділі 4.3. «Кримінальна відповідальність за порушення таємниці голосування під час проведення виборів і референдуму» автором проаналізовано ч. «f» §211 КК Угорщини, яка передбачає кримінальну відповідальність особи за порушення таємниці голосування.

У підрозділі аналізуються способи порушення таємниці голосування та позитивно оцінено відсутність конкретного переліку таких способів у КК України.

Дисертант вважає, що основною метою порушення таємниці голосування є не вплив на волевиявлення, прагнення змінити його результати, а розкриття справжньої позиції особи про підтримку того чи іншого кандидата, тієї чи іншої політичної партії, ствердження чи негативна відповідь на питання, яке/які виноситься на референдум, невизначеному колу осіб.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено основні результати проведеного дисертаційного дослідження, які мають наукове і практичне значення, а саме:

1. Для розвитку теорії кримінального права, подальших наукових досліджень та для юридичної освіти обґрунтовано таке:

1.1. Законодавцями Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії у кримінальних кодексах застосовано спосіб закріплення кримінально караних діянь, які посягають на виборчі і референдні права громадян, шляхом ототожнення випадків кримінальної відповідальності за порушення як виборчих прав особи, так і права на участь у референдумі, що найбільш повно відповідає природі вказаних правовідносин, а тому аналогічний принцип побудови норм КК буде доцільно застосовувати і в Україні.

1.2. Зважаючи на позитивний зарубіжний досвід правового регулювання кримінальної відповідальності за порушення виборчих і референдних прав громадян, при вдосконаленні КК України необхідно застосувати бланкетний принцип побудови диспозиції, що найбільш повно відповідає природі виборчих і референдних правовідносин.

2. Обґрунтовано пропозиції, спрямовані на подальше вдосконалення КК України, із врахуванням позитивного досвіду правового регулювання злочинів проти виборчих та референдних прав громадян у зарубіжних державах:

2.1. Обґрунтовано необхідність доповнити ст. 157 КК України ч.5, якою слід встановити кримінальну відповідальність особи, яка отримала вигоду від голосування у визначений спосіб, та наведено пропонувану редакцію цієї частини.

2.2. Проведений порівняльний аналіз злочину, передбаченого ст.158 КК України, дає підстави для вдосконалення диспозиції цієї статті КК України наступним чином:

– обґрунтовано, що суб'єкт злочину у ч.ч. 2, 3 ст. 158 КК України повинен бути загальний, а тому необхідно вдосконалити кримінальний закон у цьому напрямку;

– диспозицію ч. 4 ст. 158 КК України слід викласти наступним чином: «незаконна передача іншій особі виборчого бюлетеня або

бюлетеня для голосування на референдумі особою, яка голосує, чи незаконне отримання особою виборчого бюлетеня чи бюлетеня для голосування на референдумі з будь-якою метою);

– автором обґрунтовано необхідність встановити кримінальну відповідальність за формальний та матеріальний склад злочину окремими частинами ст. 158 КК України;

– ч. 6 ст. 158 КК України слід доповнити словами: «вчинені членом виборчої комісії чи комісії з референдуму»;

– відповідальність за свідомо невірний підрахунок голосів та фальсифікацію результатів голосування слід передбачити окремою статтею, диспозицію якої слід викласти наступним чином:

«1. Свідомо неправильний підрахунок голосів на виборах чи референдумі або фальсифікація результатів голосування на виборах чи референдумі будь-яким способом, вчинені членом виборчої комісії чи членом комісії з референдуму, –

караються ...

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, що призвели до неможливості визначити волевиявлення виборців чи встановити результати голосування на референдумі, вчинені членом виборчої комісії чи членом комісії з референдуму, –

караються ...».

– зважаючи на суспільну небезпеку вчиненого злочину, найбільш обґрунтованим було б декриміналізувати діяння, передбачені ч. 9–12 ст. 158 КК України, попередньо внівши відповідні зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення.

2.3. У дослідженні обґрунтовано необхідність доповнити КК України правовою нормою, якою встановити відповідальність за невиконання фінансовим уповноваженим політичної партії (блоку) своїх обов'язків та перешкоджання виконання фінансовим уповноваженим політичної партії (блоку) покладених на нього обов'язків з боку будь-якої особи.

2.4. При вдосконаленні КК України ч. 1 ст. 159¹ КК України слід викласти у такій редакції: «Надання фінансової (матеріальної) підтримки у великому розмірі для здійснення виборчої кампанії кандидату, політичній партії (блоку) або ініціативній групі з проведення референдуму, іншій групі учасників з проведення референдуму з порушенням встановленого законом порядку».

3. Незважаючи на проведені порівняльно-правове дослідження, залишається можливість подальших наукових розробок проблематики кримінальної відповідальності за порушення виборчих і референдних прав громадян: по-перше, у напрямку подальшого узгодження правових

норм розділу V КК України зі статтями інших розділів КК України; по-друге, у напрямку обґрунтованості переведення частини злочинів проти виборчих та референдних прав громадян до категорії кримінального проступку; по-третє, у напрямку визначення співвідношення статей розділу V КК України з нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення та в інших напрямках.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

1. Красноголовець С.В. Кримінальна відповідальність за перешкодження підготовці та проведенню виборів в Україні та Угорщині / С.В. Красноголовець // Вісник прокуратури. – 2008. – № 4. – С. 69–81.
2. Красноголовець С.В. Кримінальна відповідальність за перешкодження підготовці та проведенню виборів і референдуму в Україні та країнах Центральної Європи (на прикладі Польщі, Словаччини): порівняльний аналіз / С.В. Красноголовець // Підприємство, господарство і право. – 2008. – № 3. – С. 134–139.
3. Красноголовець С.В. Міжнародні стандарти виборчих і референдних прав громадян та їх значення для проведення порівняльно-правового дослідження у галузі кримінального права / С.В. Красноголовець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 10. – С. 285–289.
4. Красноголовець С.В. Окремі аспекти кримінальної відповідальності за порушення порядку фінансування виборів в Україні та Польщі (порівняльний аналіз) / С.В. Красноголовець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2007. – Вип. 8. – С. 308–312.
5. Красноголовець С.В. Особливості кримінальної відповідальності за порушення таємниці голосування за КК України, Польщі, Словаччини, Чехії, Угорщини: порівняльний аналіз / С.В. Красноголовець // Збірник тез доповідей на науково-практичній конференції «Формування правової держави в Україні. Проблеми і перспективи» (Тернопіль, 11 квітня 2008 р.). – Тернопіль, 2008. – С. 533–535.
6. Красноголовець С.В. Поняття та система гарантій реалізації виборчих та референдних прав особи / С.В. Красноголовець: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Права людини у сучасному світі», м. Ужгород, 10 грудня 2007 року. – Ужгород, 2007. – С. 87–96.
7. Красноголовець С.В. Поняття та способи перешкодження реалізації виборчих та референдних прав громадян за КК України та КК країн Центральної Європи (порівняльно-правовий аналіз на прикладі Польщі, Чехії, Угорщини, Словаччини) / С.В. Красноголовець //

Збірник наукових статей за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми та узагальнення національного досвіду в напрямку бачення шляхів реформування правової системи України», м. Луцьк, 23 травня 2008 року. – Луцьк, 2008. – С. 148–152.

8. Красноголовець С.В. Юридична відповідальність за порушення виборчих та референдних прав особи: поняття та види / С.В. Красноголовець // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2008. – Вип. 9. – С. 182–186.

АНОТАЦІЯ

Красноголовець С.В. Кримінальна відповідальність за порушення виборчих та референдних прав громадян в Україні та державах Центральної Європи (порівняльний аналіз на прикладі Польщі, Словаччини, Угорщини, Чехії). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Львівський державний університет внутрішніх справ. Львів, 2009.

Дисертація є першим комплексним порівняльно-правовим дослідженням кримінальної відповідальності за злочини проти виборчих і референдних прав громадян. У кандидатській праці проаналізовано різні підходи до розуміння поняття порівняльного правознавства, визначаються принципи проведення компаративного дослідження, його форми, методика, проведено загальну характеристику критеріїв поділу правових систем на правові сім'ї, обґрунтовано необхідність запровадження нового підходу здійснення порівняльно-правових досліджень, під час якого слід всебічно враховувати міжнародно-правові стандарти в галузі виборчих і референдних правовідносин.

Досліджуються злочини за перешкоджання реалізації виборчих і референдних прав громадян, способи перешкоджання; за фальсифікацію результатів голосування, підробку виборчих і референдних документів; за недотримання порядку фінансування виборів і референдуму; порушення таємниці голосування за КК України та КК окремих держав Центральної Європи. Проведено порівняльний аналіз кримінально-правових санкцій за злочини проти виборчих і референдних прав громадян.

На підставі наведеного аналізу формулюються пропозиції щодо вдосконалення чинного КК України.

Ключові слова: злочини проти виборчих і референдних прав громадян, кримінальна відповідальність, порівняльно-правове дослідження, способи перешкодження.

АННОТАЦІЯ

Красноголовец С.В. Уголовная ответственность за нарушение избирательных и референдных прав граждан в Украине и странах Центральной Европы (сравнительный анализ на примере Польши, Словакии, Венгрии, Чехии). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. Львовский государственный университет внутренних дел. Львов, 2009.

В диссертации исследуются проблемы уголовной ответственности за нарушение избирательных и референдных прав граждан. Анализируются разные подходы понимания смысла сравнительного правоведения, определяются принципы осуществления компаративного исследования, его формы, методика, дана общая характеристика критериев классификации правовых систем на правовые семьи.

Обосновывается необходимость введения нового подхода проведения сравнительного исследования в отрасли уголовного права, при котором необходимо учитывать, в процессе компаративного исследования, международно-правовые нормы. Такого рода нормы установлены международными договорами, статутными документами международных организаций, которые регулируют порядок проведения выборов и референдума. Отмечается, что нормы, которые устанавливают ответственность за нарушение избирательных и референдных прав за УК Украины, УК Польши, УК Словакии, УК Венгрии, УК Чехии, выступают правовой гарантией реализации конституционных прав граждан этих стран.

Отмечается, что конструкция состава преступления, предусмотренного ст. 157 УК Украины, требует усовершенствования. При этом позитивно оценивается введение законодателем исчерпывающего перечня способов препятствования осуществлению избирательных и референдных прав граждан. В то же время действующий перечень способов предлагается дополнить такими: «препятствование общеправовым способом», «препятствование, осуществленное публично», что, по мнению диссертанта, более полно отвечает принципам уголовного права об отсутствии аналогии закона и аналогии права. Кроме того, обосновывается необходимость дополнения ст. 157 УК Украины ч. 5, в

которой нужно установить специальное условие освобождения личности от уголовной ответственности.

В диссертации обосновывается позиция о том, что конструкция уголовно-правовой нормы ч. 7 ст. 158 УК Украины чрезмерно детализирует нормы избирательного законодательства при определении способов фальсификации результатов голосования, чем нарушается принцип бланкетности построения статьи уголовного закона.

В работе сделано вывод об необходимости декриминализации преступлений за нарушение порядка ведения Государственного реестра избирателей, его составления и использования информации, которая в нем находится. Предлагается установить за указанные действия административную ответственность.

В диссертации указано ряд противоречий в правовом регулировании уголовной ответственности за нарушение избирательных и референдных прав граждан и обосновано необходимость исключения ст. 160 УК Украины с одновременным внесением соответствующих изменений в ст.ст. 157, 158, 159 УК Украины.

Осуществлено сравнительно-правовой анализ санкций за преступления против избирательных и референдных прав граждан.

Ключевые слова: преступление против избирательных и референдных прав граждан, уголовная ответственность, сравнительно-правовое исследование, способы препятствования.

ANNOTATION

Krasnogolovets S.V. Criminal responsibility for the violation of electoral and referendum rights of citizens in Ukraine and countries of Central Europe (comparative analysis on the examples of Poland, Slovak Republic, Hungary, Czech Republic). – Manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Law in speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal and Executive Law. – Lviv State University of Internal Affairs. – Lviv, 2009.

Dissertation is the first complex comparative law research into criminal responsibility for the crimes against electoral and referendum rights of citizens. In the paper different approaches to understanding the concept of comparative jurisprudence are analyzed, principles of comparative research, its forms and methodology are determined, general description of criteria of the legal systems division into legal families is conducted by the author, the necessity of new approach introduction of comparative law researches realization is substantiated, during which it is

important to take into account international legal standards in the field of electoral and referendum legal relationships comprehensively.

The following crimes are investigated in the paper: the obstruction of realization of electoral and referendum rights of citizens, methods of obstruction; falsification of electoral and referendum documents; not observing the order of election and referendum financing ; violation of the confidence of voting according to the Criminal Code of Ukraine and CC of some countries of Central Europe.

Comparative analysis of criminal law sanctions for the crimes against electoral and referendum rights of citizens is conducted.

On the basis of the given analysis proposals about improvement of valid CC of Ukraine are formulated.

Key words: crimes against electoral and referendum rights of citizens, criminal responsibility, comparative legal research, methods of obstruction.